

Apnarstvo na loškem ozemlju v luči srednjeveških virov

Za loško ozemlje bi lahko rekli, da je ohranilo tradicionalno apnarsko obrt vse do današnjih dni. Še danes namreč enkrat letno v Veštru pri Stari Loki žgejo apno na način, ki se ne razlikuje kaj dosti od srednjeveškega.

O zadnjih ostankih te nekoč dokaj razširjene dejavnosti, ki je v polpretekli dobi še imela trdne gospodarske temelje, je pred desetletji v Loških razgledih pisal Anton Ramovš.¹ Ljudsko izročilo Selške doline, ki ga je preučeval, postavlja začetke žganja apna v čas po Napoleonovi zasedbi, medtem ko se je zgodovinski spomin predhodnih obdobij že zameglil – šlo naj bi namreč za poskuse žganja apna ob nepoznavanju celotnega postopka.² Pa vendar na podlagi zgodovinskih virov vemo, da so se z žganjem apna na ozemlju loškega gospostva ukvarjali že v srednjem veku. Podatke o tem iz urbarjev in računskih knjig je v svojih razpravah uporabljal že Pavle Blaznik, podrobneje pa v to problematiko ni posegal.³ V tem prispevku jo bom skušal nekoliko osvetliti.

A. Viri

Od pripisov, ki so večinoma dodani urbarjem za loško gospostvo, nas tukaj zanimajo popisi tlake, kjer med drugim najdemo tudi podatke o apnarstvu. Taka popisa vsebujeta urbarja iz let 1318 (pripis je mlajši, datiran okoli l. 1360) in 1501 (pripis je verjetno sočasen z dodatki iz l. 1513).⁴ Mlajši vsebuje podatke o tlaki za celotno gospostvo, medtem ko so v starejšem zastopane le godeška, koroška in gadmarska župa.

Računske knjige (odslej RK), ki predstavljajo vsakoletni obračun obratovanja gospostva, v rubriki o gradnji skoraj redno prinašajo izdatke za apno, še posebej v letih 1396–1401, ko so v Škofji Loki na pobudo škofa Bertolda potekala obsežna dela na obzidju in jarku pod njim. Posebej zanimiv pa je vpis v RK 1441 z naslovom *Exposita pro calcina*, ki izčrpno popisuje izdatke enkratnega obratovanja apnenice.

Zaradi lažje dostopnosti in primerjave objavljam zadevne pasuse navedenih virov zbrane na enem mestu z vzporednim prevodom⁵: pod št. 1) vpis v RK 1441, pod št. 2) popis tlake v urbarju iz l. 1501, ki mu je na ustreznih mestih na levi strani pod št. 3) dodan popis tlake iz cca. 1360.

1)

Exposita pro kalcina

<i>Von erst dem maister der kalich gelegt vnd stayn darzu gesprochen vnd geprent hat, als dan an in gedingt ist worden</i>			
<i>Item I mesß waytz per</i>	<i>ß XLVII</i>	<i>facit</i>	<i>mark VII</i>
<i>Item I mesß rcken per</i>	<i>ß XXXVIII</i>	<i>facit</i>	<i>mark ß XLVII</i>
<i>Item vier knechten die tag vnd nacht pey dem kalich sind gewesen</i>			<i>mark VI ß LX</i>
<i>Item umb eysnem zewg darzu stangen, kampen, segel vnd haw</i>	<i>facit</i>		<i>mark I ß CXL</i>
<i>Item umb zway reder zu dem wyder vnd aber zway vbrige reder</i>		<i>mark</i>	<i>ß LVIII</i>
<i>Item umb zway phunt swebel zu anzünden</i>		<i>mark</i>	<i>ß XIII</i>
<i>Item den fureren die die stain darzu gefurt haben</i>	<i>mark VII</i>	<i>ß</i>	<i>CXII</i>
<i>Item zu leytkauf den misteren</i>	<i>mark</i>	<i>ß</i>	<i>XX</i>
<i>Item aynem priester den ain mesß gesprocheny vnd den kalich geseget hat</i>	<i>mark</i>	<i>ß</i>	<i>XVI</i>

Summa des kalichs facit

mark XXIII ß XXV

2)

Item dye supp Seyrach,⁶ Kattaul,⁷ Polan⁸ vnd Affriach⁹ sein schuldig, wan mein gnadiger herr ain kalch prennen will lassen, seind sew schuldig mit anderen das gehultz dar zue abslahenn, als vill natt ist. ...

Item dye supp Ruden,¹⁰ Seltzach,¹¹ Stormetz¹² vnd Strip-nek¹³ seind schuldig meinen gnadigen herrn, dem phleger vnd kastner umb wein zugeen, auch zw dem kalch ab zuslahenn, ...

Item das ambi Veyting¹⁴ ... Item sew sein auch zw den dreyen gslosserenn, mullen vnder statt allen kalich schuldig, auch dy stain alle notturfft zufueren, sunder wes dy statt dye swaren fueder der stain, das zway pherdit zw den fueder aingesetzt werden, ist dye statt selbst

schuldig zu fueren. ... Item so man ain kalch legt vnd prennen will, sein dy Veyttinger anfenklich 8 khnecht auff ir selbst lon vnd kostunng dar zue schuldig an zw stellen vnd biss auff das endt tag vnd nacht dabey zu sein. Item mein gnadiger herr ist schuldig den kalichmayster vnd stainprechar den lon zw geben. Item dye vndersass all zw Veytting, so man den kalch prennit, sein schuldig die grueben dar zue auss zw werffen. ... Item all stanndtner vnd spreutzen bey den kalch gehorn dem suppan von Veytting zue vnd so der kalch wegkh genomen wirt vnd noch 8 oder 10 truhen dar inne seind, dye gehoren dem suppan zue.

3)

*Newsaezz*¹⁶

... Wanne man zue den vesten oder anderm ewerem paue ainen chalch legen wil, alz pald man den antzuendet, die weil vnd der prinnet, suellen weir dye stoekch hin zue legen, aber nicht abhaken, noch anders nichtz datzue, vnd sullen dye hin zue legen vor vnd nach, alz uil vnd man bedaerffe vnd damit nicht sawemen. ...

*Gadmaer*¹⁷

So sullen wir armlawet in dem gadmerampt dienen, alz her nach gescriben ist. ... Wenne man ainen chalch legt, so sullen wier ain prustwer da fuer machen, daz von der stoech lauff wegen der chalch nicht zerbrochen oder verierrt werde. Wenn man ien ableschet, so sullen wier ien behueten, daz er siech nicht wider anzuendet. ...

Item dye supp *Newsass* ... Item so der kalch printt, sein sew schuldig dye stogk dar zue walgen oder fueren, als lang der kalich print vnd das feur in ofenn ist.

Item *gadmer ambt* ... Item wan man ain kalch prentt, so sein dye hueblewt schuldig ain scherem zw machen, da mit kain schaden am ablass des holtz bescheche; sew sein auch, so man den kalch ablescht, schuldig zw behuetten. ... Item so der kalch ainfellt vnd der erst schuss zwm loch auss schewst, der selb schus ist ains gadmers vnd gett im von ainem yeden kalch funff truhen, ist vormalz alles zusammen geschlagen auff 8 truhen kalch. Item der scherem vnd dye hurdt, so man bey den kalich nit mer berdarff, gehort dem gadmer.

1)

Izdatki za apno

Najprej mojstru, ki je postavil apnenico in v ta namen nalomil kamenje in ga žgal, kot je bilo dogovorjeno				7 mark	
Potem 1 mec ¹⁵ pšenice	po 47 ſ	znaša			47 ſ
Potem 1 mec rži	po 38 ſ	znaša			38 ſ
Potem štirim hlapcem, ki so bili pri apnenici prisotni dan in noč				6 mark	60 ſ
Potem za železno orodje v ta namen - štange krampe, macolo in motiko				znaša 1 marko	140 ſ
Potem za dva kolesa pri vozu in za dva druga kolesa					58 ſ
Potem za dva funta žvepla za prižiganje					14 ſ
Potem voznikom, ki so pripeljali kamenje				7 mark	112 ſ
Potem za likof mojstrom					20 ſ
Potem duhovniku, ki je imel mašo in apno blagoslovil					16 ſ

Vsota za apno znaša

24 mark 25 ſ

2)

Župe Žiri, Hotavlj, Poljane in Javorje. Ko moj milostni gospod odredi žgati apno, so z ostalimi ured dolžni (podložniki teh žup, o. p.) sekati les v ta namen, kolikor je potrebno.

Župe Rudno, Selca, Strmica in Stirpnik so dolžne mojima milostnima gospodoma, oskrbniku in kaščarju, voziti vino, pa tudi podirati (les, o. p.) za apnenico.

Urad Bitnje ... Dolžni so voziti vse apno, pa tudi kamenje za vse potrebe k trem gradovom, mlinom pod mestom, razen težkih vozov kamenja za potrebe mesta, v katere sta uprežena dva konja; te je mesto

dolžno prevažati samo. ... Ko se položi apnenica in se namerava žgati (apno, o. p.), so Bitenjci dolžni na začetku postaviti 8 hlapcev na lastne stroške plačila in hrane, ki morajo biti dan in noč prisotni do konca. Moj milostni gospod je dolžan apnarskim mojstrom in kamnolomcem dati plačilo. Kajžarji, vsi iz Bitnja, so, ko se žge apno, dolžni izprazniti jamo, ... vsi pokončni in podporni tramovi pri apnenici pripadajo bitenjskemu županu. Ko se apno odvažja in ga ostane (v apnenici o. p.) še 8–10 trug 18, le-to pravtako pripada županu.

3)

Godešče

... Ko se pri gradnji na gradu ali pri kaki drugi vaši gradnji položi apnenica, jo moramo od trenutka, ko jo prižgejo in medtem ko gori oskrbovati s hlodi, ni pa nam jih treba sekati, ali početi karkoli drugega pri tem; oskrbovati (s hlodi o. p.) pa moramo pred in po (žganju apna o. p.) in kolikor je treba, z njimi (s hlodi o. p.) pa ne smemo tovoriti (jih odvažati kam drugam - prodajati o. p.).

Podložniki gadmarske župe

Mi, podložniki v gadmarskem uradu, moramo služiti, kot je tu zapisano ... Ko je apnenica položena, moramo postaviti zaščitno ograjo, da se zaradi spuščanja hlodov ne bi poškodovala (apnenica o. p.). Ko se jo pogasi, jo moramo čuvati, da se ne bi ponovno vžgala.

Župa Godešče ... ko se žge apno, so dolžni v ta namen valiti ali voziti hlode, dokler se apno žge in je ogenj v peči.

Gadmarski urad ... Ko se žge apno, so gruntarji dolžni postaviti ograjo, da se pri spuščanju lesa ne zgodi kakšna škoda; ko se apnenica pogasi, so dolžni tudi čuvati ... Ko se apnenica polni (s kamenjem o. p.) in ko počí prvi strel, je ta gadmarjev, zraven pa mu gre od vsake apnenice 5 trug (apna o. p.), kar je bilo prej vse skupaj preračunano na 8 trug. Gadmarju pripada tudi ograja in oplet, potem ko se pri apnenici ne potrebuje več.

B. Interpretacija

Ti teksti so pisani z različnih zornih kotov. Računska knjiga popisuje stroške, ki jih je gospodstvo imelo pri izdelavi apna, popisa tlake iz urbarjev pa beležita pravice, ki jih je gospodstvo terjalo od svojih podložnikov, torej delo, ki mu ga ni bilo treba posebej plačati. Obe vrsti virov se načeloma dopolnjujeta.

Če si podrobneje ogledamo oba popisa tlake, vidimo, da mlajši poleg določil, ki jih vsebuje že starejši, nalaga podložnikom nekatere nove obveznosti. Zaradi različne formulacije starejših se mi zdi manj verjetno, da bi prvi popis služil drugemu kot predloga. Novejše določbe so očitno rezultat spremenjenih pravnih razmer oziroma večjega pritiska na podložnika, kar je bilo v tem času v habsburških deželah splošen pojav. Največ obveznosti nalaga urbar iz l. 1501 bavarski župi, za katero zgodnejših podatkov nimamo, lahko pa ločimo nove tlačanske obveznosti od starih v gadmarski županiji. Medtem ko so podatki o postavljanju zaščitne ograje in čuvanju pogašenega apna v obeh popisih identični, pa v zgodnejšem ni sledu o polnjenju jame, delu v kamnolomu in ugodnostih, ki jih je bil deležen gadmar.¹⁹ Kot vidimo, je imel pravico do odslužene ograje in prepleta iz šibja (*hurdt*), ki so ju postavili ljudje iz njegovega urada, in do deleža apna. Podobne pravice je imel leta 1501 tudi bitenjski (bavarski) župan – poleg 8–10 trug apna je dobil pokončne tramove s podporniki, torej nosilne dele apnenice.

Gadmarjev delež pa deli urbar na 5 trug + apno, ki ga je dalo kamenje "prvega strela", kar so v preteklosti preračunavali na skupno 8 trug. Nova opredelitev je morala biti za gadmarja vsekakor ugodnejša (lahko si samo predstavljamo, kako so pri prvem miniranju s posebno skrbnostjo izbrali najugodnejšo žilo, morda izdolbili nekoliko globljo vdolbino, dodali malo več smodnika itd.).

Glede na stanje v gadmarskem uradu lahko sklepamo retrogradno tudi za bitenjskega. Pri tem nam bodo v veliko pomoč podatki iz računskih knjig.

Prav gotovo sodi med stara bitenjska opravila delo v kamnolomu in žganje apna – delo apnarskih mojstrov. Urbar iz 1501 izrecno navaja, da morajo biti za ti dve deli plačani. To nam potrjuje že 60 let starejša navedba v RK 1441, ki omenjenih plačil sploh ne ločuje, kar bi bilo razumljivo, če so se stekala v isti urad. Mlajši izvor lahko po analogiji s pravicami gadmarja pripišemo določiloma o apnu in gradbenem lesu, ki sta pripadala bitenjskemu županu. Kajžarjev, ki jim urbar nalaga praznjenje apnenih jam, verjetno sredi 14. stol. na tleh loškega gospodstva še ni bilo, saj jih začnemo srečevati v računskih knjigah stoletje kasneje.²⁰ Vendar je to opravilo kljub temu spadalo med tlačanska, saj ga računska knjiga iz 1441 ne uvršča med stroške. Verjetno se je nanašalo na posestnike hub, saj prehajanje tlačanskih obveznosti na kajžarje, ki so okoli 1360 bremenile gruntarje, zasledimo v popisu tlake leta 1501 tudi v gadmarski županiji (le ta od treh, ki so na voljo za primerjavo, namreč kajžarje omenja).²¹

Mlajši popis tlake za bitenjski urad navaja še dvojne obveznosti, ki jih RK beleži med stroške. Najprej gre za hlapce čuvaje (*achtenknecht*), ki so bedeli ob žganju apna. Leta 1441 je gospodstvo v ta namen plačalo 4 ljudi, medtem ko je imelo leta 1501 na razpolago že 8 bitenjskih podložnikov, ki jih je morala plačati in nahraniti lastna župa. V drugem primeru urbar nalaga Bitenjcem prevoz kamenja in apna na vse tri gradove

(Loškega, Starega pod Lubnikom in Zgornji stolp na Krancju) ter k mlinu pod mestom, vsaj kamenja pa tudi v Škofjo Loko. Tudi to je bilo v času prvih ohranjenih RK redno plačevano, vendar se podatki nanašajo izključno na gradnjo obzidja,²² leta 1441 pa prevoza apna ne zasledimo več. Razlog je v tem, da sam prevoz ni spadal neposredno v proces izdelave. Zato ga popis izdatkov pri apnenici ne omenja. Stroške prevoza bi lahko pričakovali med izdatki za posamezne objekte, pa so ravno v tem letu navedeni zgolj sumarno.²³ Sploh pa si je gospodstvo do vseh možnih lokacij zagotovilo brezplačen prevoz že v urbarju. Pri tem so izredni projekti ostali nepokriti, kar je razvidno iz gradnje na loškem obzidju. Torej lahko vsaj prevoz apna štejemo za staro tlačansko obveznost, drugače pa je s kamenjem, katerega prevoz so 1441 še plačali. Med tlačanska opravila je očitno prešel v času, ki ga omejujeta oba vira.

Popis obveznosti iz cca. 1360 vsebuje še podatke o godeškem uradu, ki se ujemajo z mlajšimi v urbarju. Še več – izrecno pravi, da jim ni treba sekati lesa, ki so ga nalagali na ogenj. Očitno je bilo to že takrat naloženo podložnikom iz Selske in Poljanske doline.

C. Poskus rekonstrukcije

Po tem razglabljanju se lahko lotimo rekonstrukcije regulative apnarstva v loškem gospodstvu.²¹

1) Gospodstvo sklene dogovor o žganju apna z apnarskim mojstrom iz bavarske županije. Dogovor vsebuje višino plačila za pripravo apnenice, lomljenje kamna in žganje, očitno pa tudi količino apna in hrane.

2) Začnejo se dela v kamnolomu. (V 14. stoletju je to kot plačana obveznost bremenilo le bitenjske podložnike, konec 15. pa so se jim pridružili še gadmarski. Ti so v bistvu "odprli" delo v kamnolomu – opravili so prvo miniranje, plačilo pa je prejel gadmar v apnu, ki ga je dalo kamenje "prvega strela".)

3) Kamenje pripeljejo do jame (sprva so bili to plačani vozniki, kasneje bitenjski tlačani).

4) Mojster okoli plitve jame postavi pokončne tramove, ki jih opre z podporniki. Med tranovi preplete šibje, ki ga zamaže z ilovico. Nad dnom zgradi iz kamenja kupolo, nanjo pa naloži še preostalo kamenje, ki se dviga nad leseno konstrukcijo in z ilovico deloma zamaže vrh apnenice. Gadmarjevi podložniki okoli nje postavijo ograjo, ki ščiti apnenico pred debli, ki jih spuščajo po drčah.

5) Mojster začne žgati apno, od tedaj naprej in do konca opravila noč in dan bedijo hlapci čuvaji, mojster pa proces le občasno nadzoruje. Prav tako so stalno prisotni godeški podložniki, ki po mojstrovih navodilih dovažajo drva in jih nalagajo na ogenj skozi odprtino, ki je pri dnu jame (za redno sekanje lesa v ta namen so bili zadolženi poljanski in selski podložniki iz uradov Žiri, Hotavljje, Poljane, Javorje, Rudno, Selca, Strmica in Stirpnik).

6) Ko je apno zrelo, prenehajo kuriti, gadmarski podložniki pa čuvajo, da se znova ne vžge. (Ta podatek je nekoliko nejasen. "Gašenje" apna sicer pomeni prelivanje tega z vodo, pri čemer iz kalcijevega oksida nastane kalcijev hidroksid. Tu očitno ne gre za tovrstno gašenje, saj se po njem apno v nobenem primeru ne bi moglo vžgati. Verjetno gre le za prenehanje kurjenja. Apno so torej odvažali "negašeno", ali pa so

ga prelili z vodo kar v jami, kjer se je žgalo - vir namreč pravi, da je apno bitenjskega župana ostalo v jami. Poleg tega apnenico po končanem delu povsem podrejo.)

7) Bitenjski kajžarji, v starejših časih pa verjetno gruntarji (*hub-leuten*), izpraznijo jamo, pri čemer pustijo v njej 8-10 trug za svojega župana. Njemu pripada tudi tram s podporniki, gadmarskemu pa zaščitna ograja, od apna pa še 8 trug (oz. 5 + apno kamenja "prvega strela" po mlajših podatkih).

8) Bitenjski podložniki oz. plačani ljudje odpeljejo apno na gradbišče.

9) Nekje vmes, morda pred podiranjem apnenice ali pred začetkom žganja, duhovnik opravi mašo in blagoslovi apno.

Če si podrobneje ogledamo stroškovno plat zapisa v RK, vidimo, da večino celotne vsote predstavljajo 3 približno enako visoka plačila:

1) plačilo mojstru in delavcem v kamnolomu7 mark,

2) plačilo štirim hlapcem čuvajem6 mark 40 solidov

3) plačilo za prevoz kamenja iz kamnoloma7 mark 112 š.

Od skupnih 24 m 25 š (1194,29 g) predstavlja njihova vsota (20 m 152 š) skoraj 87 %. Omembe vreden strošek je le še za železno orodje - 2 m 38 š ali cca. 10 %. O količinah tu ne zvemo nič, zato pa najdemo nekaj o tem v drugih RK. Tu naletimo na tri tipe podatkov. Podroben opis del iz 1441 je žal edini svoje vrste, večina RK pa ima (ločeno od druge gradnje) sumarni znesek za žganje apna (... *umb ainem ganzen kalch ze prennen ... Item so gestet der kalich ...*).²⁵ Poleg takih navedb srečujemo še zneske, ki so jih plačevali za določeno količino in že prej omenjene stroške prevoza. Kot kaže, se je gospodstvo z apnom oskrbovalo na dva načina. Prvi je bil opisan, pri čemer je gospodstvo izdelavo delno financiralo, delno pa vanjo vključilo svoje tlačane. Pri drugem so apno preprosto kupili. Ker računski knjiga vsebuje prvenstveno stroške, se je količina ohranila le pri drugem načinu pridobitve, ne pa tudi pri prvem, kjer stroški niso bili odvisni direktno od nje. Bili so manjši, toda za koliko? Da bi se vsaj na daleč približali tej številki (točen izračun je nemogoč), moramo postaviti na tehtnico plačano in tlačansko delo pri apnenici v času naše RK. V tem primeru je treba iz tlake izvzeti 8 bitenjskih čuvajev in prevoz kamenja iz kamnoloma. Ostanjejo nam sekanje, spravilo in nalaganje lesa na ogenj, postavljanje zaščitne ograje, čuvanje pogašene apnenice ter polnjenje in praznjenje apnene jame. Hlajenje je krajše kot žganje, torej moramo tudi čuvanje v drugi fazi ovrednotiti nižje²⁶. Nalaganje drv na ogenj je trajalo ves čas žganja in ga moramo ovrednotiti najmanj tako kot čuvanje v tej fazi, če ne več, saj je bilo napornejše. Sečnjo in spravilo pa moramo ovrednotiti še višje od nalaganja, saj je ista količina lesa terjala dvoje opravil. Tako smo se že približali, če ne preseglji stroške, navedene v RK (po ključu treh glavnih enakovrednih izdatkov), pri čemer neplačanih del še nismo do konca izčrpali.²⁷ Po tej približni metodi izločanja, kjer je dobljene rezultate treba jemati z veliko rezervo, lahko sklepamo, da so navedeni stroški pridobivanja apna v lastni režiji gospodstva predstavljali nekako od 1/2 do 1/3 dejanske cene. Torej so plačila, ki nam jih tovrstni zapisi v RK posredujejo, nekako od pol do dve tretjini premajhna v razmerju do količin pridobljenega apna.

O nakupu apna se je ohranila le vest iz leta 1396,²⁸ ko so za 100 trug plačali 15 mark, torej 24 solidov za eno. Ker v tem primeru ne moremo govoriti o gibanju cen, nam ne

preostane drugega, kot da možnost napake še povečamo.

Izdatkov pridobivanja v lastni režiji pa imamo nekoliko več.²⁹

Če ta plačila povečamo za pol do dve tretjini in delimo s ceno ene truge, dobimo približno količino pridobljenega apna za navedene primere (Tab. 16).

Prevoz apna, naj je bil tlačanska obveznost ali pa plačano opravilo, ni bil neposredno vključen v proces izdelave. RK iz 1441 ga zato v svojem opisu ne omenja, vse druge pa ga beležijo posebej.³⁰ Ohranjena so le plačila, ki izvirajo z območja loškega gospostva, in sicer iz let 1397–1401 (Tab. 17).

Tab. 16. Izdatki za žganje apna

št.	leto	znesek	znesek + $\frac{1}{2}$	znesek + $\frac{2}{3}$	domnevna količina apna
1	1396	36 m 24 š	54 m 36 š	60 m 40 š	361–402 trug
2	1397	2 m 80 š	3 m 120 š	4 m 27 š	25–28 –"
3	1399	16 m 98 š	24 m 147 š	27 m 110 š	167–184 –"
4		13 m 39 š	19 m 138,5 š	22 m 12 š	133–147 –"
5		12 m 124 š	19 m 106 š	21 m 47 š	132–142 –"
6	1400	47 m 42 š	70 m 143 š	78 m 123 š	472–525 –"
7		15 m 10 š	22 m 95 š	25 m 17 š	151–167 –"
8	1401	8 m 43 š	12 m 64,5 š	13 m 125 š	82–92 –"
9	1496	10 m 80 š	15 m 120 š	17 m 80 š	105–117 –"
10	1395	20 m 60 š	30 m 90 š	33 m 153 š	204–226 –"

Tab. 17. Izdatki prevoza apna

št.	leto	znesek	količina	cena
1	1397	8 m 77 š		
2	1398	10,5 m 49 š		
3	1399	(nedoločljiva vsota)		
4	1400	4,5 m 57 š	222 trug	3,5 š (1,62 g)
5	1401	9 m 142 š	452 trug	3,5 š (1,62 g)
6	1401	157 š	156 trug	1 š (0,46 g)

Te podatke bomo poskušali uskladiti s tistimi o proizvodnji. Že prej smo ugotovili, da se plačani prevoz nanaša le na gradnjo obzidja in jarka, vendar z izjemo za naše izvajanje malo pomembne količine (Tab. 16, št. 2 – gre za manjše popravilo) pridobljenega apna glede na namembnost ne moremo opredeliti. Imamo pa nekaj sreče, saj so izdatki ravno v letih 1399–1401, ko imamo edine zanesljive navedbe količin, zadovoljivo datirani. Za leti 1399 in 1400 razpolagamo s podatkom o začetku in koncu žganja apna, za 1400 in 1401 pa z mejnima datumoma gradnje. V vseh drugih primerih se moramo zadovoljiti z obračunskim letom.

Leta 1400 so pričeli z gradnjo na grabnu 25. 4., istega dne so se lotili tudi žganja apna. Gradnja je trajala do 13. 12., vendar jo RK opisuje v dveh delih. Za prve tri mesece, do 25. 7., imamo izdatke zapisane kot običajno, nadaljni potek del pa je zabeležen zgolj sumarno (ta je bil od prvega precej obsežnejši, saj so zanj porabili skoraj trikrat več denarja)³¹. V prvem terminu so zvozili količino 222 trug (Tab. 16, št. 3), vendar je bilo

prvo apno tega leta gotovo šele 1. 8. Torej so morali voziti staro iz prejšnjega leta³² (del so ga žgali od 13. 10. do 30. 11., preostalo pa je bilo gotovo pred jesenjo istega leta³³) – po naših ugotovitvah skupaj od 300 do 331 trug. Novo so po vsej verjetnosti odpeljali v drugem terminu. V tem času (do 13.12.)³⁴ so bila dela pri apnenicah obsežnejša – podatki kažejo, da so pridobili 472–525 trug. V obračunskem letu 1400 pa imamo še en izdatek, ki ustreza 151–167 trugam apna. Obe količini se dokaj natančno ujemata s prevozom naslednjega leta – 452 in 156 trug (Tab. 17, št. 5 in 6). Za približno tretjino večja številka v letu poprej nas ne moti preveč, saj so apno, katerega prevoz ni ostal zabeležen, lahko prepeljali zastonj.

Različni ceni prevoza leta 1401 (v prvem primeru je stal prevoz ene truge 3,5 fl, v drugem pa le 1 fl) namigujeta na dve lokaciji. Prva se pokriva s tisto iz prejšnjega leta, druga pa je morala ležati precej bliže gradbišču.³⁵

Rezultate lahko nekoliko povzamemo le za dela na loškem obzidju. Ocena skupne količine apna, ki so ga porabili v šestih letih znaša približno 1580 trug, v povprečju nekako 316 na leto. Skupni izdatki so znašali 136 mark 105,5 fl brez prevoza in 171 mark 107,5 fl z njim, ocena vrednosti opravljenega dela (vključno s tlačanskim) pa se giblje od 204 mark 158 fl do 227 mark 122,5 fl brez prevoza ter od 240 mark do 262 mark 124,5 fl skupaj s prevozom.³⁶

Za primerjavo navajam še druge letne količine porabljenega apna po razpoložljivih podatkih:

– Leta 1396 v Škofji Loki *czu der stat paw* 156 v domnevno običajnem letu, brez obsežnih del 100 trug.

– Leta 1395 v klevevškem gospostvu pri gradnji obzidja na gradovih Klevevž in Prežek 204–226 trug.

– Leta 1441 v Loškem gospostvu 242–268 trug. (Morda gre za utrjevalna dela, saj RK za to leto poroča o veliki obremenitvi v zvezi z vojaško posadko, ki je bila v Škofji Loki nastanjena celo leto zaradi neprestane nevarnosti, ki jo je pomenila vojna med Habsburžani in Celjani.³⁷)

Opombe

¹ Anton Ramovš, Apnenice na Praprotnem v Selški dolini. *LR* 7/1960, str. 76, 78;

² Isti, Apnenice v Veštru pri Stari Loki. *LR* 8/1961, str. 172; Primerjaj tudi Nika Vidic - Leben, Apnarstvo na Praprotnem v Selški dolini. *LR* 23/1976, str. 79–85.

³ Ramovš, Apnenice na Praprotnem. str. 76; N. Vidic - Leben, Apnarstvo. str. 79.

⁴ Predvsem: Pavle Blaznik, Kolonizacija in kmetско podložništvo na Sorškem polju (SAZU, *Razprave II*, Razred za zgodovinske in družbene vede). Ljubljana 1958, str. 213, in Isti, Zgornji stolp na Kranclju in stari grad pod Lubnikom ter njuni gradiščani. *LR* 1956, str. 82.

⁵ Pavle Blaznik, Urbarji freisinške škofije (SAZU, *Viri za zgodovino Slovencev 4. knjiga*, *Srednjeveški urbarji za Slovenijo 4. zvezek*). Ljubljana, 1963, str. 19, 23.

⁶ Pri popisih tlake se držim Blaznikove transkripcije kakor tudi njegovega prevoda, če je razviden iz stvarnega seznama (prav tam, str. 219–221, 350–356, 433 ss.); pri RK pa mikrofilmske kopije originala (BayHStA, H. F., št. 70, f. 124').

⁷ Žiri.

- ⁷ Hotavlje v Poljanski dolini.
- ⁸ Poljane v Poljanski dolini.
- ⁹ Javorje, S od Poljan.
- ¹⁰ Rudno, SV od Železnikov.
- ¹¹ Selca v Selški dolini.
- ¹² Strmica, nad zgornjo grapo Bukovščice, ki se izliva v Selško Soro.
- ¹³ Stirpnik, JV od Selc.
- ¹⁴ Bitnje.
- ¹⁵ Za mere in denarni sistem glej: Matjaž Bizjak, *Računske knjige loškega in klevevskega gospostva v 15. stoletju*. Dipl. nal. na FF v Ljubljani, str. 16–36 in P. Blaznik, Urbarji, str. 90 ss. (Mec (*mesß*), votla mera za žito je držala približno 63,6 litra; 1 marka = 160 solidov (ß); 1 ß je v tem času vseboval 0,31 g srebra).
- ¹⁶ Godešič na Sorškem polju.
- ¹⁷ Podložniki gadmarske županije.
- ¹⁸ Truga (*truhe*), votla mera za apno in pesek. Natančneje težko določljiva, količinsko verjetno ustreza peljaju (*fuder*), saj je bila cena za prevoz enega kot druge ista (BayHStA, H. F., št. 69, f. 98–148').
- ¹⁹ Gadmar (*gadmarius*), prvotno oskrbnik kleti, tukaj predstojnik gadmarske (viničarske) županije (P. Blaznik, *Urbarji*, str. 68 in 443).
- ²⁰ Prav tam, str. 45.
- ²¹ Prav tam, str. 220 s. in 354 s.; cca. 1360: "... die vorgeanten 16 (hueblewet) sullen alle ewer chrawetgarten hawen, saen, getten, zawenen, rieben, auzzraeffen, ein fueren, ..." 1501: "Item der undersass seind 23. Dye 20 seindt meinem gnadigen herrn schuldig zw rabatten, all gartten dem phleger vnd kastner zw hawen, saann, krawt setzen, yetten, abschlachen vnd rieben rawffen. ... Item so das krawtt ins gsloss durch dye hueblewtt tragen wirt, sein dye undersass das schuldig zw furbe ..."
- ²² BayHStA, H. F., št. 69, f. 85'–86', 97'–98, 149.
- ²³ Prav tam, št. 70, f. 124.
- ²⁴ Pri tem občutljivem poskusu sem se delno opiral tudi na etnološke opise apnjekuhe na območju bivšega loškega gospostva (tomba I), vendar le v primeru, če sem z njihovo pomočjo lahko potrdil domneve, ki so jih sprožili omenjeni zgodovinski viri.
- ²⁵ BayHStA, H. F., št. 69, f. 12', 97–98, 147'.
- ²⁶ N. Vidic-Leben, *Apnarstvo*, str. 84.
- ²⁷ Če bi hoteli primerno vrednotiti tudi preostalo delo, bi morali poznati vsaj eno od količin (apna, kurilnega lesa ali porabljenega kamenja). Tako bi iz razmerja, ki je za star postopek žganja apna v apnenicah v grobem znan (za žganje 50 ton kamna potrebujejo 70 m³ drv, iz česar nastane 20 ton žganega apna), lahko približno izračunali ostale količine. (A. Ramovš, *Apnenice na Praprotnem*, str. 76, 78; Isti, *Apnenice v Veštru*, str. 172.
- ²⁸ BayHStA, H. F., št. 69, f. 12.
- ²⁹ BayHStA, H. F., št. 69, f. 12, 17', 35', 97–98, 147', 149; MBM, B 164, f 9'.
- ³⁰ BayHStA, H. F., št. 69, f. 85'–86', 98, 149.
- ³¹ BayHStA, H. F., št. 69, f. 97' s., 147'; P. Blaznik, *Loško mestno obzidje*. LR 4/1957, str. 16.
- ³² Da so apno res pripravljali tudi za kakšno leto naprej, priča navedba iz leta 1396: *Item umb ainen ganczen kalch ze prennen, der noch da ist und das darauf gangen ist XXXVI mark XXIII ß* (BayHStA, H. F., 69, f. 13).
- ³³ Sezona žganja apna je od marca do srede novembra. N. Vidic - Leben, *Apnarstvo*, str. 80.
- ³⁴ BayStA, H.F., št. 69, f. 147'.

- ^{55A} Ramovš (*Apnenice na Praprotnem*, str. 75 ss. in *Apnenice v Veštru*, str. 172 s.) opisuje apnarstvo na dveh lokacijah – v Selški dolini in v Veštru pri Stari Loki. O tradiciji žganja apna v Selški dolini priča tudi dvoje ledinskih imen "per apnene" v Smolevi in v Rovtu (P. Blaznik, *Kolonizacija Selške doline*, Ljubljana 1928, str. 34 in 37).
- ⁴⁰ V izračun so vključeni podatki iz *Tab. 5*, št. 1 in 3–7. Menim namreč, da je bilo apno iz leta 1396 namenjeno gradnji obzidja leto kasneje, tisto iz l. 1401 pa so tudi verjetno porabili v naslednjem letu, iz katerega RK ni ohranjena.
- ⁴¹ BayHStA, H. F., št. 70, f. 123'.

ZUSAMMENFASSUNG

Kalkbrennen im Bereich Škofja Loka im Licht Mittelalterlicher Quellen

Im Beitrag versucht der Autor auf Grund der Eintragungen über das Kalkbrennen in mittelalterlichen Quellen, die Kalkherstellung, ihre Rechtsregelung und ihren Umfang im Bereich der Freisinger Herrschaft Škofja Loka zu verdeutlichen. Auf Grund von zwei Eintragungen der Fronarbeit in den Urbarien /aus den Jahren ca. 1360 und 1501/, die auf eine Rechtsregelung des Kalkwesens zeigen und auf Grund eines ausführlichen Registers von Kosten für den Betrieb einer Kalkbrennerei im Rechenbuch aus dem Jahr 1441, versucht er den Verlauf und die Regelung der Kalkherstellung zu rekonstruieren. Die Herrschaft sicherte sich den Kalk aus zwei Weisen, einerseits durch Ausbeutung der Fronbauern und Selbstfinanzierung, andererseits durch Kauf. Im ersten Fall waren die Kosten eine Summe aus drei gleichen Teilen: a/ der Lohn für den Meister und für die Arbeiter im Steinbruch; b/ der Lohn für die Feuerwächter und c/ das Frachtgeld. Aus dem Vergleich dieser Arbeiten mit der Arbeit von Fronarbeitern läßt sich auch schließen, wie hoch die Kosten im zweiten Fall waren. Alle diese Feststellungen weisen auf den Umfang der Kalkproduktion im Bereich der Loka-Herrschaft in den Jahren 1396–1401.